

Hegedűs Zsolt
Kertész Imre Nobel-díja
2002

Népszava Emlék füzet
2003

© **Hegedűs Zsolt**
2003

TARTALOM

Néhány szó a Nobel-díjról
A Svéd Akadémia
A Nobel-bankett
A Nobel-hét
Kertész Imre Stockholmban
Lépésről lépésre a Nobel-díj felé
A Nobel-beszéd a Svéd Akadémián
Találkozás a stockholmi diáksággal
A díjkiosztás
A Nobel-bankett
Sankta Lucia a Grand Hotelben

Néhány szó a Nobel-díjról

A fizikai és a kémiai díjakat a Svéd Királyi Tudományos Akadémia; az élettani - illetve orvosi - díjakat a stockholmi „Karolin” Intézet; az irodalmi díjat a Svéd Akadémia; a közgazdasági díjat a Svéd Birodalmi Bank, a béke előmozdításáért adott díjat pedig a Norvég Stortinget (Parlament) tagjaiból választott, öt személyből álló bizottság ítéli oda. A díjakat - a béke-díjat kivéve, amit Oslóban adnak át - Nobel-halálának évfordulóján, december 10-én osztják ki Stockholmban. A kitüntetettek egy érmet, egy oklevelet és nem utolsósorban jelentős pénzösszeget - kb. egy millió dollárt - kapnak.

A fizikai, a kémiai, az élettani, illetve orvostudományi, az irodalmi és a közgazdasági díjazottak Stockholmban a svéd király kezéből veszik át a Nobel-díjat - azaz a diplomát és az érmet. Az Eskilstuna-i pénzverdében 18 karátos aranyból készült, 24 karátos arannyal fúttatott díjak érméit a svéd Erik Lindberg szobrászművész tervezte (1902). A 66 milliméter átmérőjű, 200 grammos medál előlapján Alfred Nobel arcképe és születési-halálozási dátuma (NAT-MDCCC XXXIII OB-MDCCC XCVI.) látható. Az érme hátoldalát a díjat odaítélő intézmények emblémái díszítik. Az irodalmi díj érmeje hátlapján fiatalember áhítattal hallgatja a múzsáját. Körben felirat: „Inventas vitam juvat excoluisse per artes” - Szép dolog az életet találékony művészetekkel nemesíteni (Vergilius). A hátlap alján levő kártusba vésik a díjazott nevét.

A közgazdasági érem előlapján Nobel arcképe alatt két egymásba fonódó bőségszaru látható. A körirat szerint Alfred Nobel emlékére alapította 1968-ban a Svéd Birodalmi Bank. A díjazott nevét kevésbé látható helyre, az érem peremére vésik. 1975-ben össze is cserélték a két közgazdasági Nobel-díjas, a szovjet Leonyid Kantorovics és az amerikai Tjalling Koopmans érmeit. A hidegháború miatt négy évig tartott helyrehozni a tévedést.

A díjátadás helye a központi fekvésű Konserthuset - Hangversenypalota. A görög templomra emlékeztető, semmilyen-kékre festett épületet 1926-ban avatták fel. A palota előtt a zene csodálatos hatását jelképező Orfeusz-szoborcsoport¹ áll, amit tíz évvel később, az alkotó Carl

¹ A lábujjhegyén egyensúlyozó központi alak, a lantjával vadállatokat megszelídítő dalnok, Orfeusz az ékesszólás és az epikai költészet múzsájának, Kalliopének törvénytelen fia volt. Apja egyesek szerint egy muzikális trák herceg, mások szerint maga Apolló isten volt. A kis Orfeusz szorgalmasan skálázott, míg egy nap olyan dalt csalt elő az Apollótól kapott lantján, melytől nemcsak az emberek hallgatták megbűvölve, hanem még a vadállatok és a fák is körbeállták.

Az idillnek szerencsétlenség vetett véget. Orfeusz felesége, Eurydiké, közvetlenül esküvőjük után kígyómarás áldozata lett. Orfeusz bánata határtalan volt, nem tudott belenyugodni szeretett felesége elvesztésébe. Miután Kerberoszt - a háromfejű, kígyóbőrű vérebet - egy hosszú szonátával elaltatta, behatolt az Alvilágba. Orfeusz felülmúlta önmagát: Ikszion kereke megállt, a sas abbahagyta az óriások májának marcangolását és Sziszifusz a kövére ülve hallgatta a lány húrok muzsikáját. Tantalosz elfelejtette a szomját, és a fűriák is abbahagyták az őrjöngést.

A csodálatos zene hangjai meglágyították Hadész szívét. Beleegyezett abba, hogy Eurydike kövesse Orfeuszt az élők világába, de egy feltétellel. Ha a felfelé vezető úton Orfeusz mindaddig nem tekint vissza, amíg Eurydikével együtt el nem érik a halandók országát. A zene csodát tett, először fordult elő, hogy valakit visszaengedtek a Halottak birodalmából. Orfeusz hálát rebegett, és repeső szívvel elindult felfelé. Az út hosszú volt, Orfeusz türelmetlenségében nem győzött várni, saját szemével akart meggyőződni arról, hogy Eurydiké tényleg a nyomában jár, hátrapislantott. Széttárt karjai a levegőt karolták, és a búcsút intő Eurydikét végleg elnyelte a sötétség. Hiába dörömbölt, verte a fejét a túlvilág kapufájába, senki sem nyitott ajtót.

A trák nők egymással versenyeztek, ki fogja megszerezni magának a hegyeket járó, lantját szomorúan pengető özvegyet, de Orfeusz, aki csak Eurydikére gondolt, örökre lemondott a szerelem gyönyö-

Milles kívánságára, egy nyári hajnalon avattak fel. Az ébredező város csendjét egyedül a szökőkút csörgedezése törte meg. A zene hangjaira felfelé törekvő alakok - közöttük a kezét a füléhez emelő Beethoven - harmonikus egységet képeznek a homlokzat oszlopaival.

A San Remoból - Nobel kedvenc tartózkodási helye - minden évben menetrend szerint érkezett ezernyi szegfűvel, liliummal, gerberával és amarillisszel díszített színpadon pontban 16.30-kor megjelenik királyi család: XVI. Károly Gusztáv,² Szilvia királynő, a trónörökös Viktória, aki nyáron ünnepelte a 25-ik életévét, húga Madeleine, a csinos Fülöp herceg, és a tőpörödött Lilian hercegnő, a közelmúltban elhunyt, népszerű Bertil herceg özvegye.

A Nobel-díjasok munkásságát svéd akadémikusok méltatják, majd felkérlik a díjazottakat, lépjenek elő, és vegyék át a díjat Őfelsége a király kezéből. A hosszú beszédek még hosszabb zeneszámok váltogatják. Utolsónak az irodalmi díjasra kerül a sor, majd a zenekar tust húz, és a limuzinok a Városházához szállítják a vendégeket.

reiről. A nők haragja nem ismert határt. Lándzsával hajigálták, megszelídülve hulltak a lantját szomorúan pengető Orfeusz lába elé. A feldühödött nők erre rettenetes ricsajt csaptak, elnyomták a zene hangjait, és Orfeuszt darabokra szaggatták, majd tagjait a vízbe vetették. Az Eurydiké nevét mormoló fejet egyre távolabb sodorták a hullámok... Orfeusz Lesbosz szigetén partra vetett tagjait nagynénjei eltemették, és Zeusz a csillagok közé helyezte a gazdátlan lantot. Sehol máshol nem dalol olyan szívzaggatóan a fülemüle, mint Orfeusz sírja fölött.

² A szimpatikus XVI. Károly Gusztáv 1973-ban lépett a trónra. Rá két évre, 1975-ben az országgyűlés új alkotmányt fogadott el. Svédország alkotmányos monarchia, az államfő a kizárólag reprezentációs szereppel rendelkező király, aki erre a célra évente kb. 40 millió koronát kap az államtól. A tíz királyi palota, és a Djurgården szigete az állam tulajdona, a király akkor használja őket, amikor neki jólesik. (A király hatalma nem mérhető az elődökéhez, de néhány privilégiuma megmaradt. Sem mint névleges svéd államfő, sem pedig mint magánszemély nem perelhető. Gyakorlatilag büntetlenül megszűnne emberölést. De ne adj isten, hogy hiba csússzon az adóbevallásába!)

A Svéd Akadémia

A karácsonyi díszbe öltöztetett Nordiska Kompaniet (röviden NK, és en-kónak ejtik) kirakátaban motorizált manók csalogatják a déli félhomályban sétálókat. Stockholm legrangosabb könyvesboltja az áruház harmadik emeletén van. A pénztárnál sorban állók közül legtöbben a Harry Pottert, a Gyűrűk urát, vagy a legújabb szakácskönyvet tartják a kezükben. Kertész Imre könyveit - a „Fiasko” (Kudarc), a „Kaddish för ett ofött barn” (Kaddish egy meg nem született gyerekért), a „Mannen utan öde” (Sorstalanság) és a „Galärdagbok” (Gályanapló) - fényben úszó „stand” és egy, a Svéd Akadémia idei választottjának december 6-i dedikálását bejelentő plakát reklámozza.

A Svéd Akadémiát - nem tévesztendő össze a Királyi Tudományos Akadémiával - III. Gusztáv király 1786 április 5-én alapította a „svéd nyelv tisztaságának, nagyságának és erejének védelmére”. Az akadémia, melynek jelszava „*Tehetség és (irodalmi) ízlés*”, hosszas tétovázás után 1900-ban vállalta az irodalmi Nobel-díj kiosztásának keserves feladatát, és a vele járó világhírt. 1989-ben a Svéd Akadémia nem lépett fel (elég) erélyesen a szólásszabadság védelmében a Salman Rushdiet halálra ítéelő iráni kormány ellen, ezért a tizennyolc tag közül hárman, Kerstin Ekman (15-ik szék), Lars Gyllensten (14) és Knut Ahnlund (7), azóta is önkényes távollétükkel tiltakoznak.

A Svéd Akadémia az óvárosi Stortorgeten (Nagy téren) álló *Börshuset*-ben, a stockholmi tőzsde egykori épületének az emeletén székel. A középkorban a Tőzsde épülete helyén a Tanácsház állt, ahonnan a fele svéd és fele német kereskedőkből és tehetősebb polgárokból álló tanács a várost irányította. 1520. november 8-ról 9-re virradó éjszakán itt (a Nagy téren) végezték ki II. Keresztély uniós király parancsára a dán kelepcebe esett svéd főurakat. A „stockholmi vérfürdőben” elpusztult a svéd főúri elit, és néhány túl közel merészkedő báméskodó.

A nemrég alapított Nobel Múzeum az épület földszintjén van. Az előtérben morbid emlékműre emlékeztető pantheon: a félkörben felállított állványokba süllyesztett képernyőkön az újdonsült Nobel-díjasok fogadják a látogatót. A mennyezetre erősített síneken az eddigi Nobel-díjasok fényképes plakátjai keringenek monoton kattogással. A terem sarkában Alfred Nobel könyvei, utazótáskája, lombikok, és néhány sárgásbarna, „Extradynamit” feliratú, zsírpapírba csomagolt rudacska mellett a szabadalmi levelek között egy magyar is van:

„Szabadalom száma: 1238. Kelt 1894 szeptember hó 8-án. Mi Első Ferencz József Isten kegyelméből Ausztriai császár, Csehország királya, stb. Magyarország apostoli királya emlékezetül adjuk ezennel mindenkinek, hogy *Nobel Alfréd* Párizsban Nekünk legalázatosabban előre jelezte miként ő a legjobb tudomása és lelkiismerete szerint újnak tekinthető *nitromannit tartalmú robbanó anyagot talált fel*.”

A legnagyobb kiállítási teret az „irodalom egyetemességére emlékeztető” irodalmi Nobel-díjjal - Horace Engdahlnak, a Svéd Akadémia állandó titkárának a meghatározása - kitüntetettek foglalják le. A falról leakasztható fülhallgatókban gombnyomásra megszólalnak a nevesebb díjazottak: William Faulkner, Ernest Hemingway, Selma Lagerlöf és Francois Mauriac...

A múzeum vetítőtermében „Creative milieus”, azaz „Alkotó környezetek” témájú filmeket vetítenek. A *Budapesti pálmafák* egyike a műsoron szereplő kilenc rövidfilmnek. Magyar Nobel-díjasokkal készített interjúk váltakoznak a nagyrészt 1945-ből és 1956-ból származó fekete-fehér életképekkel. („Kreatív” környezet magyar módra.)

A Nobel-bankett

A Nobel-bankettet a stockholmi városháza nagytermében tartják. (*December 10-én, a díjkiosztás után, este 18.40-kor*). A Mälaren-tó partján álló Városházát 1923-ban adták át rendeltetésének. Az aranykupolás tornyú, vörös téglából épült tornyos épület a templom, a középkori vár és a reneszánsz palota vegyes benyomását kelti. A szabályosság hiánya, a sok kis torony, a befalazott ablakok, az előre gyártott sebhelyek a homlokzaton, azt a benyomást keltik, mintha sokszor átépítették volna az évszázadok alatt.

A csúcán három arany koronát „viselő” Nagy-torony³ tetőteraszáról gyönyörű kilátás nyílik a Királyi palotára, az Óváros tornyaira, a Mälaren vizén lebegő vitorlásokra, Södermalm templomaira, az üveg és acélgömb sportcsarnokra, a Globenre. A közeli fekvő Szerafim-kórház, hosszúkás, fehér szárnyának 13-as részlegén feküdt 1936-ban az agydagánattal megoperált Karinthy Frigyes.

„Pár nap óta szeles az idő, az ablakot, amit már nyitva lehetett tartani, megint becsukják. Május elején vagyunk. Korán reggel - mennyivel korábban, mint otthon ilyenkor - besüt a nap, szemben megcsillan az aranykupola, de aztán felhők jönnek. [...] Az utolsó fény, amit még láttam, tompán és bizonytalanul, a kupola villanása volt, reggel.”

A várudvarhoz hasonló központi udvar felőli lépcsők a dísztermekbe vezetnek. A Nobel-díjasok tiszteletére rendezett hagyományos bankett meghívottjainak az olasz kisváros hangulatát keltő Kék-teremben terítenek.

A vörös téglafalú, márványpadozatú, 1500 négyzetméteres, Kék termet az eredeti tervek szerint ugyanis kékre kellett volna festeni.

A díjazottak és családjaik mellett országaik stockholmi nagykövetei, a királyi család, az akadémia tagjai, vastag bukszájú szponzorok és kétszáz kisorsolt diák hivatalos. Ez utóbbiak a díszvacsora utáni, az Arany-teremben a tánchoz szolgáltatják a friss, üde hangulatot.

³ „...három óra felé a vonat berobog a fővárosba. Csak annyit látok, hogy tengerparton vagyunk, öblök és csatornák közt futottunk. És még egy szikrázó torony is felvillan, a városház aranykupolája. Többet egyelőre nem jelent számomra Stockholm, és nem is fog jelenteni négy hétig.” (Karinythy Frigyes: Utazás a koponyám körül).

A Nagy-toronyban az egymás fölött elhelyezkedő termek teteje elmozdítható. (Ha mindegyik nyitva van, akkor látni lehet a 106 méter magas torony „lebegő” koronáit.) A lift a Százak árkádja - sokáig száz tagja volt a várostanácsnak, ma százegy - nevű terem fölötti körfolyosóig jár. A Százak árkádja fölötti teremben szobormúzeumot rendeztek be. Kiemelkedő alakja a Stockholm város címeréből ismert Szent Erik hét és fél méteres aktja. A szobrot eredetileg a Nagy-torony csúcsában, mindjárt a három korona alatt helyezték el, de ott alig látszott, ezért inkább a torony közepén állították fel. A Nagy-torony északi oldalteraszán, a Jungfruterass-on - a Szűz-terazon - álló aranyozott bronz Szent György szobor a Nagytemplomban levő Szent György szobor stilizált mása. (Christian Eriksson.) A hősi tette ösztönző, mondabeli hercegnő a terasz alatti beugróban, rács mögött kuksol.

Nyolcvan centi széles, alig emelkedő, vakolatlan téglafalú, szűk folyosó vezet a három, egyenként két és fél méter széles, hetven kilós, aranyozott rézkoronával díszített, aranykupolás toronyba. (Egy idő után úgy érzi magát az ember, hogy csak körbe megy.) A nyitott kupola alsó szintjén négy szobor áll: Szent Klára - a klarissza-rend szentje, - Szent Mária Magdolna - aki a feltámadt Jézussal találkozott Húsvét reggelén, - Szent Erik, az 1300-as évek szentéletű uralkodója - és Szent Miklós - a tengerészek szentje - a védelmük alá vett városrész felé fordulnak.

A király a fizikai Nobel-díjas feleségét vezeti asztalhoz. Ha többen osztoznak a díjon, akkor az idősebbik díjazott feleséget. Feltéve, ha nincs nő a díjazottak között, mert akkor ő ül a király jobbján. A királynőt, akinek ékszerei, és gyönggyel és flitterrel kihímzett estélyi ruhája 25 éve kápráztatja el a royalista csodálókat, Bengt Samuelsson vezeti asztalhoz.

A háromfogású vacsorához a menüt az utolsó percekig titok fedi. Tavaly a pincérhadsereg előételnek homárt, tengerirák-zselét és tengeri salátát szolgált fel karfiolpüré körítéssel. A libamájjal töltött fürjhöz francia bort - Louise Pommery (1989) és Château Palmer (1997) - töltöttek a poharakba. A desszert egy vaníliafagyalt és feketeribizli-parfé kompozíció volt.

A Nobel-hét

A Nobel-díjast zsúfolt program várja Stockholmban a Nobel-hét alatt. Kertész Imre december 6-án a Nordiska Kompaniet (az „NK”) könyvesboltjában dedikál, 9-én, hétfőn magyarul olvassa fel legújabb esszéjét a stockholmi diákság előtt az egyetemi Aula Magnában. Fogadásoknak tesz eleget a Királyi Palotában, a Nobel Alapítványnál és a magyar követségen, majd a BBC és a Svéd Televízió kamerája előtt válaszol a kérdésekre. „Szabadidejében” a többi Nobel-díjasokkal együtt múzeumlátogató(ko)n és családi rendezvényeken vesz részt...

A Nobel-díjas éjjeli menedékhelye stockholmi tartózkodása alatt az 1874-ben felépült Grand Hotel. A szálloda szemben királyi palotával, a „Strömmen” - a Mälaren tavat a Keleti-tengerrel összekötő áramlat - másik partján áll. A belső, fedett udvarán szökőkutakkal és oszlopokkal díszített, teraszokkal körülvett Téli kertben (*Vintergården*) üldögélt stockholmi látogatói során a sárga puncsért rajongó Lehar Ferenc. A szálloda ebédlője, a Franska matsalen - Francia étterem - konyhája elismerten egyike a legjobbaknak Svédországban.

December 13-án, pénteken az utolsó nap reggelén a vendéglátók hajnali ébresztővel lepik meg az illusztris vendégeket. Minden előzetes figyelmeztetés nélkül harsányan daloló, fehér lepelbe öltözött menet, a *Lucia-kórus*⁴ járja végig a Grand Hotel szobáit.

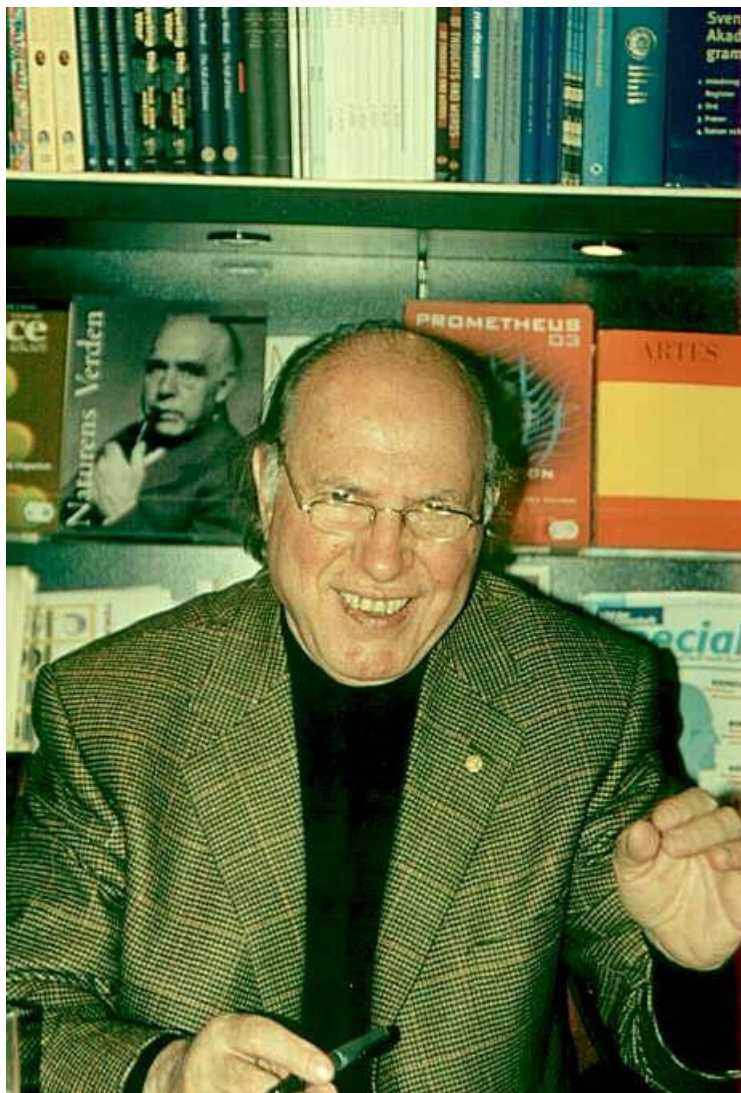
A szűzies menet körbehordozza a fénysugarat, amely oly fontos szerepet játszik a hosszú téltől szorongós lelkű északiak életében. Svédországban 1927 óta él felújított formában a zimankós, téli hajnalt köszöntő Luca napi hagyomány. A fiatal leányok kora hajnalban kelnek, hogy megsüthessék a sáfránnyal ízesített, dupla S formájú, rosszul sikerült diétás túróshoz hasonlítható mazsolás süteményt, a *lussekattot* - Luca-macskát, és a keksz-szerű *pepparkakát*. (Szó szerint „borssüti”. A „peppar” borsot, a „kaka” pedig süteményt jelent svédül.) A nagyobbcskák az iskolában virrasztják át az éjszakát. Amikor aztán virradni kezd, a nyoszolyóleányok a demokratikus módon rendezett választással kijelölt Lucia fejére helyezik az égő gyertyakoszorút.

A legédesebb álmukból ébredő, nem éppen ifjú kitüntettek, meglepetésükből felocsúdva igyekeznek jó képet vágni ehhez a szép szokáshoz. Feljegyezték, hogy az egyik japán kitüntetett szentül meg volt győződve arról, hogy a mennyországba jutott, és az angyalok dalát hallgatja. A dán Nobel-díjas orvos kócos hajú felesége a kíséretként betóduló fényképészek előtt az ágy alá menekült. Ettől eltekintve általában kellemes benyomást kelt a női Mikulás.

⁴ A névadó Lucia 304-ben mártírhaltalt halt Syrakuzában. A diokleciáni átkos emlékezetű időkben rájárt a rúd a szüzekre. Luciát, miután sikertelenül próbálták call-girlnek beszervezni, máglyára küldték. Mivel a lángok nem ártottak, kevésbé szofisztikált módon, torkát karddal szúrták át, úgy vetettek véget életének. Ma már csak találgatni lehet, hogy a december 13-a hajnalán kezdődő karácsonyi böjtöt megelőző, hajnalig tartó dorbézolásokból, avagy a katolikus Szent Miklóst helyettesítő középkori német ünnepből alakult ki a ma annyira népszerű Luciázás.

Kertész Imre Stockholmban

December 6-án péntek reggel 11-kor illedelmesen kanyargó sor kígyózott a stockholmi Nordiska Kompaniet könyvesboltjában a „Szeretettel üdvözöljük (a) Imre Kertész urat” feliratú pódiumra állított szék előtt. Három emelettel lejjebb, a nagyáruház előtt, metsző hidegben, idegesen tanácskozó, sötétruhás küldöttség toporgott a járdán. Pedig a nap is kisütött a felhők közül, még hozzá húsz nap óta először. 11 óra után néhány perccel aztán limuzin fékezett a vörös szőnyeg előtt. Ajtók csapódtak, parolák csattantak, majd a díszvendég kíséretével a liftekhez vonult. Kigyúltak a „Szeretettel...” betűi, és a pódiumra lépő Kertész Imrét udvarias taps fogadta.

Kertész Imre dedikál

Kertész Imre csütörtökön érkezett svéd földre. Arlandán, a stockholmi nemzetközi repülőtéren rögtönzött sajtóértekezleten vett részt. - Ez a díj a „Díjak Himalájája!” - nyilatkozta ragyogó arccal. - Ami hátra van, az az, hogy a csúcsról visszakerüljek a földre, üljek be egy kis szobába, és folytassam a megkezdett regényem írását. - Mosolyogva hozzátette: - Az írás minden. Minden nap írok!

A reggeli Metroban Svante Weyler - Kertész svéd kiadója - boldogan tudatta, hogy végleg eldőlt: a Sorstalanságot - Mannen utan öde - Svédország minden utolsó éves gimnazistája ajándékba kapja.

„Auschwitz koncentrációtáborának poklából a Nobel-díjig, a becsületdíjig, a kényelmes Arlanda repülőtérig. Egy ötven évre kiterjedő életút - aki ezt bejárta, annak igazán van mit mesélnie.” - írta péntek reggel a Metro konkurense, az ingyenes Stockholm City.

A konzervatív, polgári napilap, a Svenska Dagbladet „A pokol túlélője kész a Díjra” - nagy D-vel - címmel értesítette az olvasóit az irodalom Nobel-díjasának Stockholmba érkezéséről. - Két napja Budapest díszpolgára. Négy nap múlva 10 millió svéd koronával gazdagabb. Mi lesz a sorsa a 10 milliónak? - „Elköltöm!” - mondta mosolyogva Kertész Imre. (A Svenska Dagbladet takarékoságukról híres olvasói ugyancsak hümmöghettek a reggeli kávéjuk mellett.) Arra a kérdésre pedig, hogy mit tanulhatunk az elmúlt évszázad borzalmaiból, Kertész ezt válaszolta:

„Azt hiszem, egyre szükségesebb következtetéseket levonni. A totalitárius diktatúrák szétzúzták az európai értékeket. A tanulság az, hogy ezeket a borzalmas eseményeket kiindulópontnak kell tekintenünk. Ezért kell egy új, humánus, európai összefogást, közös látószöveget létrehozni, abban a tudatban, hogy a régi nem működött.”

A másik nagy svéd napilap, az ugyancsak Stockholmban megjelenő Dagens Nyheter a december 5-i, csütörtöki száma Kultúra részében „Kötelesség boldognak lenni” címmel vezércikket szentelt Stefan Jonssonnak, a lap irodalomkritikusának, Kertész Imrével készített interjújának.

Kertész a Strindberggel érzett lelki rokonsággal magyarázza azt a tényt, hogy elnyerte a más-különbben finnyás svéd kritikusok tetszését. „Svédországban hagyománya van a ‘belső élet’ papírra vetésének.” Mint gyerek H.C. Andersennek a Rút kiskacsa című meséje volt a kedvence. „Kívülről természetesen egy ragyogó hattyúnak nézek ki.” - Aztán kis csend után hozzáteszi. - „De bent nem változott meg semmi.”

„Az elbeszélő Kertész könyveiben leggyakrabban szigorú, illúzióktól mentes és kétségbeesett. A Nobel-díjas Kertész ellenben szimpatikus, szeretetre méltó. Egyáltalán nem a hirtelen hírnév miatt, hanem azért, mert egy boldogságforrás rejlik az egész kétségbeesés mögött.” - véli Stefan Jonsson.

Kertész Imre írói példaképe, eszményképe Camus, akihez hasonlóan ő is a boldogság kötelességéről beszél: „Minden embernek ez a kötelessége. A szerző ezt úgy viszi végbe, hogy az élményeit szavakba önti. Minden embernek meg van a képessége arra, hogy felépítse saját emberségét. A kommunizmus éveit alatt az emberek nem éltek ezzel a képességükkel. Elfogadták azt, ami elfogadhatatlan volt.”

Lépésről lépésre a Nobel-díj felé

A svéd állami televízió második csatornája december 6-án, péntek este nyolckor - a legjobb adásidőben - „Lépésről lépésre a Nobel-díj felé” címmel portré-riportot sugárzott 2002 irodalmi Nobel-díjasáról, Kertész Imréről.

(Berlin, az őszi avaron sétáló író megpihen az öt, világoszöld pad egyikén.)

- Ki az a Nobel-díjas Kertész Imre? - ismétli az író a riporter, Anna Victorin, szavait. - Titok számomra, hogy az egzisztenciával együtt jött az, hogy nekem írónak kell lennem, vagy pedig már ki tudja mióta író voltam titokban, magamban jött ez az egzisztenciális pillanat, hogy miről kell írnom.

(Budapest, a Dunán átívelő hidak.)

- Érdekes, hogy nagy irodalmak olyan országban jöttek létre, amelyek nem kedveztek az irodalom létrejöttének, amivel nem azt akarom állítani, hogy az irodalom kötelező feltétele a gyilkos körülmények... De néha használnak.

(Kopott lépcsőház, bérlakás. 28 négyzetméter.)

Itt élt, ebben a lakásban született meg a Sorstalanság.

- Lassan írok. Lassan de bizonytalanul. Egy regény megírása nagyon soká tart, az biztos. A Sorstalanságot tizenhárom évet tartott megírni.

(Képek Auschwitzról.)

- A jó nem racionális. Európa legutolsó mítosza a humanizmus és a racionalizmus volt. Ez az, ami Auschwitzban megdőlt.

(Svéd színész a Sorstalanságból olvas.)

- Nem azért lett gyerek a főszereplő, mert én gyerek voltam akkor, hanem azt láttam meg, hogy a diktatúrában élő ember infantilizálódik és az infantilis nyelv a diktatúrában élő ember egyetlen kifejezési lehetősége.

- Milyen érzéssel viseltetik Magyarországgal szemben ma?

- Én most pillanatnyilag nemzeti hős vagyok Magyarországon. Ez egy furcsa helyzet. Nem vagyok hozzászokva. Ebben a pillanatban Magyarországnak nagy büszkeséget szereztem, és ennek végtelenül örülök.

(Képek az 1956-os Budapestről.)

- Miért maradt 1956 után Magyarországon?

- Teljesen kizárólag nyelvi okai voltak. Nagyon érdekes nyelvet beszélek én. Teljesen titkos nyelv. Kevesen értik, kevesen beszélnek. Tulajdonképpen költészetre való nyelv.

(A Lukács fürdő kristálytisztá vizű medencéje.)

Negyven éven keresztül majdnem naponta látogatta. Úszás után beszélgettek, politizáltak. - Sajátos, védett világ volt. Oázis.

(Dolgozószoba. Az asztalon laptop. „Aranyos. Mindent tud. Sokkal többet, mint én. Néha félek tőle. De jól kijövünk egymással.”)

- A félig kész regény a kelet-európai fordulat éveiben játszódik. A második zsidó generációról szól, azokról, akik nem úgy élték át a zsidóságukat, mint én, hanem mintegy örökségként maradt rájuk. Dinamikus stílus, nincsenek benne olyan bonyolult mondatok, mint a Kaddish-ban. Angolos, franciás, szellemes, erős. Természetesen „love story”. Művészet nem létezik erotika nélkül.

- Ön ma jó kedélyű, pozitív beállítottságú ember...

- Elmesélek magának egy történetet: Betettek nekem egy pacemakert. Elmentem az orvoshoz. Megkérdezte tőlem, hogy nem vagyok-e depressziós? Azt mondtam neki, dehogynem vagyok depressziós, de hát ez az élet. Csak tán nem akarja elvenni a depressziómat valami gyógyszerrel? Szükségem van a depressziómra, de alapjában véve pozitív vagyok. Minden művemben van embert felszabadító mozzanat.

- Az életet inkább megélni kell, sem mint ítélni fölötte. Lehetséges, hogy ez mentett meg engem attól, hogy valami veszélyes útra kerüljek de egyben ez adta kezembe a kulcsot ahhoz, hogy az életemet, a saját egzisztenciámat megfejtsem.

A Nobel-beszéd a Svéd Akadémián

(December 7, szombat, 19 óra)

A Svéd Akadémia emeleti dísztermének előcsarnokában kis asztalka áll, rajta nyomtatványok öt nyelven. „Kertész Imre: Heuréka!” - áll a magyar zászlócskával jelölt kupac tetején. Alatta, kisebb betűkkel: „Nobel-beszéd, 2002 december 7.” Kétszázán lehetünk az aranyozott balkonnal ellátott díszteremben. A Svéd Akadémia tagjai a terem közepén levő fehér szószékkal szemben ülnek. Őszbeborult fejű, markáns arcú írók, költők, és a csinos Katarina Frostenson - aki minden valószínűség szerint az egyedüli akadémikus a világon, aki után megfordulnak az utcán.

Pontban fél hatkor nyílt az ajtó, és oldalán Kertész Imrével belépett az Akadémia örökös titkára, a karmesterfrizurás Horace Engdahl. Svédül és németül köszöntötte a Kertész Imre tiszteletére egybegyűlteket, majd felkérte az író „Nobel-beszéde” felolvasására.

Kertész Imre bevezetésül a magas kitüntetés és a műve, illetve az élete közötti különbség kiegyenlítésének látszólagos lehetetlenségéről beszélt. Arról a logikai zsákutcáról, melybe a díjjal járó hírnév és az eddigi élete közötti megnyugtató egyensúlyt keresve került.

„Külön öröm számomra, hogy ezeket a gondolatokat az anyanyelvemen, magyarul mondhatom el.” - mondta a totalitarizmus logikáját nyögő embert egy másik totalitarizmusban ábrázoló Kertész Imre, aki az írást mindig is a legszigorúbb magánügyének tekintette. - „Kinek ír az író? A válasz nyilvánvaló: önmagának.”

A Svéd Akadémia megalakítása óta nem hallatszott el ezek között a falak között magyar szó. (Különösen jól esett Erdély és Kolozsvár említése.)

„A díjat, amellyel a Svéd Akadémia éppen az én műveimet látta helyesnek megtisztelni, úgy tekintem, hogy Európának ismét szüksége van a tapasztalatra, amelyre Auschwitz, a Holocaust tanúi kénytelenek voltak szert tenni. Az én szememben ez, engedjék kijelentenem, bátorságra, sőt, bizonyos értelemben eltökéltségre vall; mert hiszen azt kívánták, hogy megjelenjek itt, holott sejteniük kellett, hogy mit fognak tőlem hallani.”

Amikor elterjedt a hír, hogy Nobel-díjat kapott, levél érkezett az egykori fogolytábor emlékhelyének igazgatójától. A levélben az 1945 február 18-i napi jelentés volt, mely szerint - a hamis adatokon alapuló nyilvántartás szerint - Kertész Imre, a 64 921-es fogoly elhunyt.

„Egyszer meghaltam már tehát, azért, hogy élnem lehessen - s talán ez az én igaz történetem.”

Találkozás a stockholmi diáksággal

(December 9, hétfő, 19 óra)

Kertész Imre december 8-án délelőtt a magyar televízióknak és az El Pais spanyol újságnak adott interjút, délután pedig az egyik neves stockholmi gimnáziumban, a Vasa Realban közönség előtt beszélgetett Klein György professzorral. A legnagyobb tapsot akkor kapta, amikor az irodalom jövőjéről kijelentette: - „Örök és hihetetlen élmény marad beülni egy karosszékbe, felgyújtani a lámpát és belemélyedni egy könyv olvasásába.”

Hétfőn, december 9-én Kertész Imre a stockholmi Magyar Nagykövetségen ebédelt, délután a Goethe Intézet meghívására beszélgetésen vett részt a stockholmi Városi színház színpadán, este hétkor pedig a stockholmi diáksággal találkozott.

Az egyetem dísztermében, az Aula Magnában a stockholmi egyetem diákjai felállva ünnepték Kertész Imrét. Több száz diák volt kíváncsi *Az emlékezet képei* című esszéjére, melyben egy 1962-ben tett weimari látogatás kapcsán felmerült emléket idézett fel. Szemtanúja volt annak, amikor az amerikai katonák megmutatták a buchenwaldi tömegsírokban hasábfakként heverő, oltott mésszel leöntött hullákat a közeli Weimar prominens polgárainak. Vállat vonogató, szemet törölgető nők és férfiak. - „Nem tudtak semmit. Senki sem tudott semmit.”

„A művészet, ezt hamar megtanultam, nem arra való, hogy elítélje az embereket, hanem hogy újjá teremtsen a pillanatot. Felfogtam azt, amit közönségesen mulandóságnak neveznek, s hogy mennyire drága nekem az, amit általa elveszíthetek. Megértettem, hogy ha szembe akarok szállni múltó önmagammal és a változó színterekkel, alkotó emlékezetemre hagykozva magamnak kell újjáteremtenem mindent.” - fejezte be a felolvasást Kertész Imre.

Természetes, idős hölgy vállalja a kérdések svéd-ről németre tolmácsolását. A teremben megilletődött csend, míg valakinek eszébe jutott megkérdezni, hogy félt-e a Sorstalanság hőse a lágerben. - Nem volt ideje tudatosan félni. Ellenben állandóan szorongott, ami különböző kifejezési formákat öltött - válaszolta Kertész Imre. - A Svédországban élő Tóth Linda, 16 éves tanuló gratulált a Nobel-díjhoz, és azt kérdezte. - Ön számos alkalommal mondta magáról azt, hogy világpolgár, de ön magyar is. Hogy is van ezzel? - A válasz nagyon egyszerű. - mosolyodik el Kertész Imre - Ma európai az ember. Számos magyar író élt, és alkotott külföldön, például Ady, Márai... Az, hogy valaki más országban él, és alkot, az csak gazdagabbá teszi. - A válasz nagy tetszést arat. - Mi volt az első érzése, amikor megtudta, hogy Nobel-díjat kapott? - Nehezen hittem el. De most már elhiszem, hogy megkaptam. Holnap átadják, és akkor igaz lesz. - Célja a jövőben? - Egy célom van, befejezni a megkezdett regényemet. - Valaki a bosszúvágyról érdeklődik. - Sziszifusz köve idővel elkopik, a nagy problémákból kis kavicsok lesznek, amiket aztán zsebre vágunk.

A díjkiosztás

(December 10, kedd, 16.30)

A Hangversenypalota homlokzata fényárban úszik, az előcsarnokban az 1972-es Nobel-békedíjas Amnesty Internationalt bemutató kiállítás fogadja a kisestélyibe és sötét öltönybe öltözött meghívottakat. (Az esti bankettre hivatalos vendégek nagyestélyiben, illetve frakkban feszítenek.)

Az 1550 férőhelyes nagyterem színpadán amfiteátrumra emlékeztető félkörben elhelyezett székek a díjkibocsátó intézmények vezetőségi a tagjainak, a 12 vörös bársonyszék pedig a 2002 év Nobel-díjasai számára van fenntartva. Az orgona alatti bemélyedésben a Stockholmi Királyi Filharmonikusok - soraiban Bodor Attila mélyhegedűssel - ülnek. (A Stockholmi Filharmonikusoknak 1966-70 között Doráti Antal volt a karmesterük.) A Medgyessy házaspár a nézőtér első sorában, Göran Persson miniszterelnök és Anna Lindh külügyminiszter-asszony között foglalt helyet.

Pontban 16.30-kor a San Remóból iderepített vágott virággal gazdagon díszített színpadon megjelent XVI. Károly Gusztáv király, a kékbe és ezüstbe öltözött Szilvia királyné, a csinos Madeleine hercegnő, Fülöp herceg, és tiszta vörösben Lilian hercegnő, a közelmúltban elhunyt királyi nagybácsi, a népszerű Bertil herceg özvegye. Dobpergés! Felharsant a királyi himnusz - a Kungsången. Ezután Mozart indulójának hangjaira bevonultak a frakkba bújtatott Nobel-díjasok.

Elsőként Bengt Samuelsson, Stockholm város legnagyobb adófizetőjének, a Nobel-alapítványnak az elnöke lépett a mikrofonhoz, hogy a Nobel-alapítvány nevében mondjon isten hozottat. „Különleges szeretettel üdvözöljük az év kitüntetetteit a Stockholmi Nobel-ünnepségeken. Gratulálunk önöknek a fontos hozzájárulásukért a különböző tudományágakban. Önök ezzel megnövelték az emberiség össz tudását és hozzájárultak ahhoz a tisztelethez és presztízshöz, amit a Nobel-díj jelent.”

Ezután Samuelsson - maga is orvosi Nobel-díjas - hosszasan elmélkedett a kutatás és a tudománypolitikai világhelyzeten. Szilvia királyné derűs mosollyal, Fülöp herceg pedig végtelenre állított szemlencséjével meredt maga elé. A beszéd után, a zenekar Franz Schubert Ötödök szimfóniájából adott elő egy részletet.

Elsőként a fizikai Nobel-díjasokra került sor, akiknek a munkásságát Per Carlsson professzor méltatta. Felkérte a díjazottakat, lépjenek elő, és vegyék át Őfelsége a király kezéből a díjat. Davis professzor elfelejtette, amit a délelőtti főpróbán tanult. Károly Gusztáv felismerte a helyzetet és odasétált a meghatottságtól lebévult idős tudóshoz. Kézfogás, amit halk motyogás követett - sajnos nem lehet megtudni, hogy a király mit mond díjazottnak - és a kék irattartó, rajta kis dobozzal gazdát cserélt. Amikor Masatoshi és Giacconi is átvette a díjat, a király visszaült a helyére, amire, mintegy jelre, mindenki helyet foglalt. Johann Sebastian Bach Allegróját két szólista, Urban és Joachim Agnas adták elő.

A kémiai és az orvosi Nobel-díjasok után az irodalmi díjason volt a sor. „Az, aki nem élte át azt a valóságot, amit Kertész Imre irodalmi munkásságának a háttérét képezi, nem tudja azt sem megérteni sem pedig leírni. A náciizmus bestiális és szisztematikus gonoszsága és a szocialista egypártrendszer bürokrata és embert megvető stupiditása aligha érthető a civilizált társadalomban kialakult értelem számára. Lehetetlen másként ábrázolni, mint örült paradoxonokat és abszurdításokat.” - vezette be a beszédét Torgny Lindgren, a Svéd Akadémia tagja.

„Ami végül megjelenik az olvasó előtt, az egy összefüggő szervezet, egy test, vagy egy Mahler vagy Weber szellemében alkotott szimfónia. Az öregedő Thomas Mann szavaival élve: Ein WERK. Egy mű melynek tárgya az egyén vonakodása a kollektív identitásban való feloldódástól.”

A beszéd befejező részében Torgny Lindgren németül fordult Kertész Imréhez:

„Sie haben auch einmal geschrieben: Ich werde immer ein zweitrangiger, verkannter und missverstandener ungarischer Schriftsteller sein; die ungarische Sprache wird immer eine zweitrangige, verkannte und missverstandene Sprache sein.

Gegen diese ironische Behauptung möchte die Schweische Akademie am kräftigsten protestieren und Ihnen gleichzeitig herzlich gratulieren, wenn ich Sie jetzt auffordere, den Nobelpreis für Literatur aus der Hand Seiner Majestät des Königs entgegungzunehmen.”

Torgny Lindgren méltatása után Kertész Imre - (aki kissé hamarabb állt fel a kelleténél) - a színpad közepére, a padlószőnyegbe hímzett „N” betűhöz lépett, és átvette XVI. Károly Gusztávtól a díjat, majd arcán szerény mosollyal meghajolt a király, a királyi család, az Akadémia, és a közönség felé. Az ünnepség leghosszabb tapsa elülte után ismét lendült a karmester pálcája: Bartók Erdélyi táncok, első tétel és a Magyar képekből a harmadik tétel.

A közgazdasági díjak kiosztása után felhangzott a svéd himnusz, a „Du gamla, Du fria”, majd Hugó Alfvén indulójának hangjaira kiürült a nagyterem, és a limuzinok a Városházához szállították a bankettre hivatalos vendégeket.

A Nobel-bankett

A stockholmi Városházát 500 égő fáklya világította meg, a tóparton óriási mécses fénye játszott a didergő szobrokon. A Kék terembe vezető bejáratnál szigorú ellenőrzés, az ültetés rendjét a ruhatárnál osztott programfüzetből tudtuk meg. A foci-pálya nagyságú teremben izgatott keresgélés folyt a vörös minden árnyalataiban tündöklő 4000 szál San Remó-i szegfűvel díszített asztalok között. A terem közepén húzódó díszasztalon, mágnessel rögzített vékony vázákban sudár amarylliszok álltak.

A díszvendégek bemutatkozó találkozója az emeleti „Herceg Galériájában” pontban este hétkor véget ért. Megszólaltak a harsonák, és a Kék terembe vezető lépcsőkön megjelentek a díszvendégek. Elöl a király jött, aki a hagyomány szerint a fizikai Nobel-díjas feleségét, a japán Kyoko Koshibát vezette a karján. Szilvia királyné az est vendéglátója, Bengt Samuelsson, a Nobel-alapítvány elnökének oldalán lépkedett. Az est fénypontja, a szemrevaló Madeleine hercegnő, akinek a válókeresetét néhány nappal ezelőtt benyújtó Göran Persson miniszterelnök a gavallérja. (Persson jól megkeverte ezzel a rendezőket.) Kertész Imre Benedikte dán hercegnőt, Medgyessy Péter miniszterelnök pedig Anna Lindh külügyminiszter-asszonyt vezette a karján.

Károly Gusztáv király tószája után - Alfred Nobel emlékére koccintottunk aranylábú poharakkal, 10 éves Dom Pérignon pezsgővel - profi- és tanuló cirkuszi artistákból álló együttes szórakoztató műsor adott elő. A sokak szerint minden szempontból merész műsor témája a szerelem volt. Léggömbbe forrasztott Rómeó és Júlia talált egymásra - természetesen happy-end kivitelben -, lélegzetállító magasban akrobaták lebegtek, peregtek a ritmikus zenére. Alig szállt fel nyomukban a mesterséges köd, amikor a lépcsőkön szinte észrevétlenül megjelent a több száz főnyi pincércsapat. (Az ingyencek számára megemlítem, hogy az előétel kecskesajt és rák alapú kreáció volt, a főfogás pedig özbélszín, áfonya- és fahéjszósszal, hozzá francia mini-burgonya. A bor vörös, 1999-es évjáratú Amarone volt. A legnagyobb meglepetés a desszert volt: sok év óta először nem fagylaltot, hanem körtekaramellt szolgáltak fel.)

A kitüntetettek köszönő beszédeire este tízkor került sor. Elsőnek Kertész Imrét szólította - meglepően jó magyarul kiejtéssel - majd svédül és angolul - az estélyi ruhás diáklány.

„Az Auschwitz szenvedései tapasztalatán keresztül ismerő Holocaust-túlélő, abból a perspektívából tekinti a Holocaustot, amit rá kiszabtak. Hallgat róla, vagy interjút ad a Spielberg alapítványnak, elfogadja - ötven év késéssel - a kárpótlás kifizetését, vagy ha prominens személyiség, akkor a Svéd Akadémiában mond beszédet” - mondta (németül) Kertész Imre, aki ezután a saját, kiválasztott szerepéről beszélt, majd így fejezte be:

„És ha most megkérdezik tőlem, hogy mi az, ami engem ezen a földön tart, mi az, ami életben tart, akkor habozás nélkül azt válaszolom, hogy a szeretet.”

Az este 10.20 perckor megszólaló harsonák az ünnepi vacsora végét jelezték. Az Arany teremben megkezdődött a tánc, a díszvendégek pedig sorra a TV kamerája elé járultak. A hosszú nap eseményeitől fáradt Kertész Imrének a délelőtti órákban felvett interjóját vágták be:

„A legnagyobb örömmel hallottam, hogy a kiadóm közel százezer példányt küld a könyvből ajándékként az iskoláknak. 95 000 svéd diák kap ebből a könyvből, és fogja olvasni azt, amit én harminc évvel ezelőtt, kis lakásban magányosan írtam, talán a világnak, de akkor én erről még nem tudhattam semmit, és most, íme ajándékként átnyújtom ezt a könyvet a fiataloknak, azt kívánom, hogy olvassák szeretettel.”

Sankta Lucia a Grand Hotelben

(December 13, péntek reggel 7 óra)

Péntek reggel fél nyolc, a Strömmen - a Mälaren tavat a Keleti-tengerrel összekötő áramlat - partján álló Grand Hotel dohányzójában alig lézengenek. A szálloda kapusa szerint a Lucia-menet hét órakor kezdte meg a Nobel-díjasok riogatását. Körülbelül félóra múlva végeznek. Foglaljak addig helyet a kávézóban. Szót fogadok. Kávét rendelek, a fényképezőgépem kirakom az asztalra. - Csak a Luca-menetet⁵ szeretném lefényképezni - nyugtatom a szürke egyenruhás pincérlányt. A szomszéd asztalnál ülő, repedésig feszülő öltönyös fiatalember üveges tekintettel a kabátujjába mormog valamit. Leemelem a polcra az Illusztrált Világtörténelem százéves példányát. Lapozgatok, közben félszempellel figyelem, hogy mi történik.

Nyolc óra után öt perccel nyílt a liftajtó, és megjelent Masatoshi Koshiba professzor. Botra támaszkodva, komótos léptekkel indult a kávézó felé. Két, fiatalabb hölgy a kíséretéből lemaradt az ékszeres kirakatnál. (Szegény *Maszatos*nak sokba fog kerülni ez a kirándulás. Még azt sem mondhatja, hogy nincs pénze.) Úgy látszik, elsőnek a japánokat ugrasztották ki az ágyból a Luciások, mert a következő reggeliző a Japánban hihetetlenül népszerű kémiai díjas Tanaka és a felesége volt. (Mit nem adna egy japán riporter, ha velem cserélhetne.)

Negyed kilenckor, már-már feladtam a várást, amikor meghallottam az egyre erősödő ének-szót. Égő gyertyakoszorúval, talpig érő hófehér lepelben belépett az előcsarnokba az év Luciája, nyomában a nyoszolyólányok. Csúcsos sipkás fiúk követték őket. A fülbemászó olasz dal, a „Sul mare lucia” svéd változatát, a „Sankta Luciát” énekelték. Lassan, egyet-egyet lépve jöttek. A Franska matsalen - a Francia étterem - ajtaja előtt megállapodtak, és közismert, karácsonyi témájú kórusművekből rövid műsort adtak elő. Masatoshi időközben befejezte a reggelit, rágyújtott egy cigarettára, és ütemesen bólogatva követte a ritmust.

A Lucia-menet a reggeliző Nobel-díjasok udvarias tapsától kísérve elindult a kijárat felé. Kint már világosodott, a bejárat előtt álló limuzinok csomagtartójába egyenruhás sofőrök rakodtak. A Királyi Palota alatt fehér hattyúk ringatóztak a Finnországból érkező komp verte hullámokon.

⁵ A téli ünnepeket beharangozó Sankta Lucia ünnep üde színfolt a hibernálásra csábító hideg, nedves sötétben. A tévében láttam a múltkor egy svéd krimi-komédiát. Folyik a cselekmény, épp a bankot rabolnak. Az ügyfelek a falhoz állítva, a minden tagjában reszkető, szemüveges pénztáros három, géppisztollyal fegyverkezett, álarcos betörő felügyelete alatt pakolja a százasokat és az ezresek. Hirtelen nyílik az ajtó, és arcukon angyali mosollyal bevonulnak a lakónegyedben szolgálatos Lucia-menet tagjai. Pillanat alatt eltűnnek a fegyverek, a gengszterek lekapják az álarcsukat, a kliensek leeresztik a kezüket. - „Sa-hank-taha-Lu-hu-ci-ia-a, Sa-a-ankta Lu-ci-a-a...” - zeng a fülbemászó melódia. Mindenki mosolyog. A végén megtapsolják. A rablóvezér a könnyeit törölgeti. Amikor az utolsó fehérleples mögött becsukódott az ajtó, a rablók felrakják az álarcot, és mindenki visszatér a félbehagyott foglalatosságához. Az ügyfelek a falhoz álláshoz, a kasszás a rakodáshoz.

